

Dalmatinska zagora *rediviva* –
jezični prinos u sve većoj
promidžbi Dalmatinske zagore

(Ivica Gusić i Filip Gusić: *Rječnik govora Dalmatinske zagore i zapadne Hercegovine*, vlastita naklada, Zagreb, 2004.)

U vremenu sve većega interesa za Dalmatinsku zagoru i njezina približavanja svijetu (autocesta, velika izložba o Dalmatinskoj zagori, sve više kulturnih festivala, događaja na tome području) kao jezični kulturni prinos toj pojavi javlja se *Rječnik govora Dalmatinske zagore i zapadne Hercegovine* Ivice i Filipa Gusića. Kako mu i naslov kaže, rječnik obuhvaća područjâ zapadne Hercegovine i Dalmatinske zagore, ali ne u užemu geografskom smislu nego u širemu, odnoseći se na cijelo dalmatinsko zaleđe.

Prošlo je doba kada su se seljani ustručavali govoriti svojim dijalektom jer su smatrali da je manje vrijedan, grub ili prost prema visokorangiranome standardnom jeziku. Naprotiv, danas se, nakon što se relativno dobro svladao standardni jezik, vrlo emotivno vraća odnosno odnosi prema idiomu zavičaja kao prema nečemu svojem, domaćemu, toplome, materinskome. Izgleda da je bila potrebna distanca za takvo što. Rekli bismo, prvo se išlo k unifikaciji jezika, da bi

se nakon spoznaje o tome, i vladanja njime, osvještavali i drugi idiomi, naravno, prvo oni svoji, čiju je slobodnu svjesnu upotrebu potpomoguo i stav politike, pa onda i jezične politike, prema različiteme unutar jednoga. Treba reći da se pri takvoj upotrebi dijalekta zapravo više ne radi o spontanome djelovanju nego o svjesnoj organizaciji jezičnoga ponašanja, pa zapravo i nije više riječ o organskome govoru. Iz takve perspektive nastao je i *Rječnik govora Dalmatinske zagore i zapadne Hercegovine*.

U prosvjetiteljskome duhu, odražavajući mu time i namjenu, autori se u uvodnome dijelu obraćaju čitatelju. Oni čvrsto određuju granice područja obuhvaćena rječnikom: Dalmatinske zagore (južno Biokovo, Mosor i Kozjak, zapadno rijeka Krka, sjeverno Dinara, Kamešnica i Zavelim a istočno Bekijsko polje) i dijela zapadne Hercegovine (rubovi Rastoke, Bekije, Posuškoga, Duvanjskoga i Livanjskoga kraja), iako se «vrlo sličan govor proteže u svim smjerovima izvan tih granica». Govori Dalmatinske zagore i zapadne Hercegovine inače pripadaju novoštokavskomu ikavskom dijalektu, tzv. zapadnomu dijalektu, koji se prostire od zapadne Hercegovine neprekinuto skroz do Gorskoga kotara, obuhvaćajući i nemalen dio Bosne, manje oaze na otocima, u Istri i Slavoniji te u Italiji (moliški Hrvati), kao i veća područja u Bačkoj (Srbija) i Mađarskoj.

O govorima Dalmatinske zagore i zapadne Hercegovine pisali su Dalibor Brozović, Iva Lukežić, Mira Menac-Mihalić, Asim Peco, Mate Šimundić, Ivan Zoričić i dr. Rječnika s toga područja nema mnogo, svega dva: *Rječnik imotskoga govora* (2001) I. B. Šamije i P. Ujevića i *Rječnik imotskobekijskoga govora* (2004) I. B. Šamije, djelomično dopunjeno izdanje prvoga rječnika. Ovo je prvi rječnik iz toga kraja koji zahvaća veliko područje, pa je zbog toga i važan.

U rječniku je oko 10000 riječi. Autori misle kako bi neke riječi možda trebalo izbaciti, neke bi trebalo dodati, a ima i onih koje su pogrešno zapisane ili pogrešno i nepotpuno objašnjene. Uvrštene su i riječi stranoga podrijetla zbog jakoga utjecaja tih jezika, što je, naravno, uobičajen postupak, jer su te riječi vremenom postale dio toga dijalekta. Mnogo zanimljivije bile su autorima riječi domaćega podrijetla «nepoznate ili slabo poznate» standardnomu jeziku. Iz toga je, jednako kao iz obznane da u rječniku ima općepoznatih riječi, vidljiva motivacija autorâ, ne iz stručnih, i eventualno znanstvenih, pobuda nego iz vlastite posebnosti, autohtonosti. Autori ne kriju da je namijenjen širemu čitateljstvu, pa je izdan u pojednostavljenome obliku bez akcentuacije, pa i etimologije, no u pripremi je proširena verzija u kojoj će biti označeni naglasci i podrijetlo riječi. U težnji da se sastavi «čitljiva knjiga» (ona je zapravo tako i pisana, više kao knjiga, leksi-

kon), za širu čitateljsku publiku, kako navode autori, pisana je jednostavnim jezikom, bez stručnih termina.

Rječnik obuhvaća samo riječi koje su bile u upotrebi do Drugoga svjetskog rata, valjda s namjerom da se ogradi od novijih utjecaja, da se zadrži veća autohtonost.

Često je više naziva za isti sadržaj, pa se oni u definiciji upućuju na prototipnu, središnju riječ (iako se svi ne navode kao natuknice), a pod kojom se onda u obradi navode svi mogući nazivi. Središnja, prototipna riječ birana je ili zato što je najčešća u upotrebi ili, katkad, zato što je autorima najuobičajenija. No katkad se tako nije postupilo zbog nepotpuna poznavanja građe, npr. navedeno je mnogo naziva trava, a autori nisu bili sigurni je li katkad riječ o različitim nazivima za isti sadržaj; često se istim imenima nazivaju trave slična izgleda, a katkad istoj biljci daju različita imena. Pomoć autorima u takvim i sličnim slučajevima dobro je došla.

U koncepciji rječnika riječi koje su i dio standardnoga jezika u usporedbi s ostalima manji je broj. No kada se navode, to je zato jer su važne za stanovnike Zagore (npr. nazivi domaćih životinja), nekada jer se naglašuju drugačije (iako se to ne može iščitati), katkad da bi se uz tu riječ navele još mnogo drugih manje poznatih riječi povezanih s njom. Često se nekoj riječi daje samo značenje koje nije u standardnome jeziku. Nije uvijek

razdvojeno osnovno od prenesenoga značenja riječi niti je uvijek navođeno je li riječ o osnovnome ili prenesenome značenju, no iz konteksta bi trebalo biti jasno o kojemu je značenju riječ. U značenje nekih riječi autori nisu bili sigurni, pa su ih pokušali objasniti drugim, istoga korijena, riječima. Uz neke izraze navode se i bliske riječi, varijante i izvedenice.

Premda je veći dio leksika iz rječnika poznat u cijeloj Zagori, neke se riječi, što je i logično, upotrebljavaju samo u nekim dijelovima ili samo u pojedinim selima, no to u rječniku nije naznačeno, hotimice – ‘taj posao ostavljaju budućim stručnim istraživačima’. Sastavljajući rječnik, autori su se služili i pisanom građom, ali sve su provjeravali na terenu.

Riječi su uglavnom i kontekstualno oprimjerene ili je navedena rečenica povezana s određenom riječju, dok se uz neke izraze navode prigodne izreke, ganga, poslovice, zagonetke i dr., pa je time rječnik i kulturni, etnografski prinos. On je time, između ostaloga, srodan s *Rječnikom imotsko-bekijskoga govora*. Običaji su samo djelomice navedeni, a u načelu su se izbjegavali jer se razlikuju od mjesta do mjesta. Nakanili su autori navesti u Dalmatinskoj zagori sva glavna naselja, gdje gdje i dijelove naselja ili koje druge podatke, no ipak nisu u potpunosti to proveli jer se, primjerice, navode pojedina manja naselja a veća ne. Djelomice su navedena i imena rijeke, izvora i važnijih buna-

ra, a postoji želja da se u budućnosti to napravi.

Rječnik se uglavnom odnosi na seoske govore a samo djelomice na gradske zbog ponešto jačega stranog jezičnog utjecaja i izraza svojstvenih samo gradskoj sredini.

Svjesni nepotpunosti i nesavršenosti rječnika i širine njegovoga područja, ipak prevladava govor njihova užega kraja, autori očekuju pomoć, savjet u tome i u bilo kojemu drugom pogledu.

Na kraju uvodnoga dijela autori obznanjaju što su pokušali postići sastavljenim rječnikom: «Htjeli smo da čitatelj osjeti duh i čudoređe hrvatskog naroda koji živi na ovim prostorima, težak život i vedru narav ...»

Kako je riječ o većemu području, može se očekivati, uz već navedenu leksičku različitost, da nisu na cijelome području iste, primjerice, fonološke osobine. Neke od takvih fonoloških osobina koje se razlikuju na području obuhvaćenu rječnikom jesu: negdje se čuva razlika između afrikata *č* i *ć*, *ž* i *žj*, a negdje su se one izjednačile u srednjoj vrijednosti, *č* odnosno *žj*; neki su govori šćakavski a neki štakavski; negdje je *lj* prešlo u *j*. Takve različitosti u rječniku uglavnom nisu provođene, osim šćakavizma odnosno štakavizma. Autori su se vjerojatno odlučili na inačice koje su u njihovu govoru – riječi s *lj*, ili su se eventualno zbog jednostavnijega bilježenja opredijelili za čuvanje afrikata. Suglasnik *x* se izgubio, a *f* se uglavnom ne pojavljuje u tim govorima, pa se pod tim grafemi-

ma i ne pojavljuju natuknice, odnosno nisu dio rječničke abecede.

Osim natuknice, definicije i primjera rječnički članak nema drugih leksikografskih obilježja. Gramatički oblici u načelu nisu dani, a kada se pojavljuju, to je pod zasebnom natuknicom, kao zasebna riječ, npr. *jon* 'joj', *tizin* 'tim' itd.

Sve u svemu, rječnik je ponajprije kulturni prinos (i to nemalen, 10000 riječi, 577 stranica) iz Dalmatinske zagore i zapadne Hercegovine, kako to često zna biti s razlikovnim rječnicima s obzirom na standardni jezik, odnosno etnološki i antropološki prinos jer je neka vrsta čitanke iz koje se može iščitati način života na tim područjima, i usmenoknjiževni, naravno, zbog velika broja takvih oblika. U antropološkome smislu zanimljiv je s obzirom na kognitivnu lingvistiku, pa, na primjer, kao posebnost toga područja treba navesti pedesetak naziva za vrste kamenja. U drugome pak proširenu izdanju, koje je u pripremi i u čemu sudjeluju jezikoslovci, očekuje se i prinos na lingvističkoj razini, što će biti ponajprije vrijedno za dijalektologe, jer će, između ostaloga, riječi biti akcentuirane. No bilo bi dobro obratiti pozornost i na druge pojednosti, stoga evo nekoliko sugestija.

Kod varijanata pojedinih riječi, kao i kod sinonima, može se naznačiti gdje se koja upotrebljava. Možda ne bi bilo loše za svaku riječ, ako se ne izgovara na cijelome području,

navesti gdje se upotrebljava. Bilo bi svakako dobro da se obuhvate sve riječi, pa i one kojima oblik ne odudara od standardnoga jezika, to bi koristilo ponajprije dijalektolozima, kao i riječi poslije Drugoga svjetskog rata, osim možda najnovijih posuđenica. U drugome izdanju u definiciji bi trebalo uglavnom ostaviti prostor jezičnim podacima, pa bi usmenoknjiževno gradivo, kao i drugo, trebalo upotrebljavati samo onoliko koliko je potrebno da se objasni natuknica. Trebalo bi zatim navesti gramatičke odrednice, kao i posebne oblike pojedine riječi. U definiciji isključivo bi se trebalo služiti standardnim jezikom. Bilo bi dobro kada bi se u rječniku našla sva prezimena akcentuirana, kako ih izgovaraju njihovi nositelji, i s mjestima odakle je koje, kao i sva imena naselja, etnici, zabilježeni onako kako ih izgovaraju njihovi stanovnici. Možda ne bi bilo loše kada bi se u uvodnome dijelu dao i opis jezičnih značajaka toga areala. Budući da su se autori koristili i pisanim izvorima, trebalo bi navesti literaturu. Također bilo bi dobro kada bi se priložila i kakva karta s označenim svim naseljenim mjestima na tome području. Isto tako bilo bi dobro kada bi se preciziralo koje je područje obuhvaćeno rječnikom, npr. je li Bekija cijelo područje zapadne Hercegovine obuhvaćeno rječnikom ili samo njegov dio. Dakako, rječnik se može i likovno opremiti.

Stipe Kekez